

УДК 81(075)
ББК 81-923

ЛІНГВОМЕТОДОЛОГІЯ – НАУКОВА ПАРАДИГМА – ЕПІСТЕМА

Наприкінці ХХ ст. мовознавча наука пострадянського простору опинилася в стані методологічної кризи, з одного боку, через декларування відмови від жорстких канонів марксистсько-ленінської теорії пізнання, з іншого, через еклектизм методологічних позицій світової лінгвістики. Пошук виходу із кризового стану зумовив численні наукові розвідки, присвячені проблемам методологічних настанов лінгвістичних досліджень. У центрі уваги мовознавчої спільноти постало поняття наукової парадигми. На початку ХХІ ст. у лінгвістичних студіях значно посилюється лінгвофілософський компонент, що звичайно, як це було і на початку ХХ ст., зумовлений прагненням переглянути загальні підходи і принципи дослідження мови, визначитися стосовно її ролі в житті людини, з'ясувати функціональну природу мови як семіотичної системи і, врешті-решт, виробити відповідний інструментарій її дослідження.

Вітчизняна лінгвістика, на жаль, почасти продовжує нести на собі тягар методологічних постулатів радянських часів, про що свідчать матеріали більшості дисертаційних робіт, монографічних видань і навіть енциклопедичних і термінологічних словників. Спостерігаються плутанина у визначенні загальнофілософських і теоретичних засад багатьох загалом цікавих і вагомих лінгвістичних розвідок, жонглювання термінами, які стосуються методів аналізу матеріалу, спрощене й вільне тлумачення багатьох доволі складних понять мовознавства. Як наголошує український мовознавець О. В. Лещак: „Здебільшого лінгвісти взагалі не переймаються питаннями щодо методологічної основи свого дослідження, оскільки думають, що просте та строге слідування фактам або традиційним постулатам забезпечить необхідний рівень „науковості” й „об’єктивності” їхньої роботи” [8, с. 46].

Нерідко методологічні засади дослідження свідомо підміняються теоретичними настановами або відповідними принципами, методологічно суперечливими, що зводить поняття методології до рівня теорії (наприклад, деякі мовознавці вживають сполуки „deskriptivna metodologija”, „kognitivna metodologija”, „generativna metodologija” і т. ін.). Існує непослідовність у розмежуванні методології й аспектів дослідження мови, що створює підстави для приписування методологічної значущості семантиці, ономазіології, теорії комунікації, прагматиці тощо.

Усе це зумовлює нагальну потребу виокремлення особливої галузі мовознавства – лінгвометодології, проблематика якої загалом не є новою. В американському мовознавстві на позначення дисципліни, що досліджує загальнофілософські засади лінгвістики, використовується термін „Metalinguistics”. Однак застосування цього терміну ускладнене його багатозначністю, оскільки він позначає й розділ лінгвістики, спрямований на вивчення метамов природних мов – універсальних формалізованих семіотичних кодів семантичного й синтаксичного опису; і розділ лінгвістики, який вивчає співвідношення мовної системи з іншими семіотичними системами певної культури (кодами мистецтва, фольклору, обрядів, ритуалів тощо; і комплекс дисциплін, об’єктом яких є екстралінгвальні аспекти функціонування мови (те саме, що й зовнішня лінгвістика).

Метою нашої статті є з’ясування теоретичних настанов, принципів і завдань сучасної лінгвометодології, яка, безсумнівно, має посісти чільне місце в циклі лінгвістичних дисциплін.

Лінгвометодологія кваліфікується нами як маргінальна галузь, адже вона проектується в загальну методологію – учення про способи пізнання й осмислення дійсності й формування внутрішнього рефлексивного досвіду людини, а також про дослідницькі принципи та процедури аналізу об’єктів різних наук. Отже, лінгвометодологія спрямована на встановлення природи мови у співвідношенні зі свідомістю її носіїв, соціумом, культурою, комунікацією, процесами пізнання світу, а також на формування інструментарію, настанов і способів опису й аналізу мови та її продуктів.

Предметом лінгвометодології є системи трактування мови та її продуктів разом із настановами, способами, принципами та процедурами їхнього дослідження, що склалися в межах певних мовознавчих течій, шкіл, розвідок окремих лінгвістів. Об'єктом цієї галузі є пізнавальні настанови та дослідницькі принципи аналізу мови та її продуктів.

Насамперед треба зазначити, що еклектизм сучасних мовознавчих досліджень почасти пояснюється багатозначністю термінів „методологія” і „наукова парадигма”, а також їхнім ототожненням.

У загальнофілософському розумінні методологія є способом пізнання й осмислення об'єктивної дійсності та процесів формування й упорядкування внутрішнього рефлексивного досвіду людини. Методологія визначає світоглядну позицію дослідника та впливає на розуміння ним природи об'єкта своєї науки, співвідношення предмета, об'єкта й суб'єкта дослідження, установлення науковцем загальної стратегії вивчення об'єкта тощо. Аналіз різноманітних світосприймальних і пізнавальних концепцій здійснюється в межах філософського вчення, яке також отримало назву методології. У філософському енциклопедичному словнику методологія визначається як „система принципів і способів організації та побудови теоретичної та практичної діяльності, а також учення про цю систему” [18, с. 359]. Деякі дослідники підкреслюють креативну настанову методології, яка не лише систематизує наявні принципи та способи наукового дослідження, а й розробляє нові підходи та засади. У російській традиції до методології залучають: а) комплекс онтологічних й есенціональних питань стосовно об'єкта та суб'єкта дослідження; б) комплекс епістемологічних проблем, що стосуються відношення пізнавального суб'єкта, пізнання та його об'єкта; в) комплекс власне методичних, технічних проблем, пов'язаних з організацією дослідницького процесу [8, с. 14].

Еквівалентом загальнофілософської методології є поняття епістемології, що є теорією наукового пізнання, яка досліджує природу, способи й методи пізнання й оцінює їхню достовірність, можливості перевірки правильності теорії тощо. Російський мовознавець Р. М. Фрумкіна наголошує на тому, що сучасна лінгвістика майже не має власної епістемології [19; с. 20]. Безперечно, мова йде не про відсутність загальнофілософського підґрунтя лінгвістичних розробок, а про відсутність його обґрунтування, яке з'ясовувало б вихідні пізнавальні орієнтири дослідження й пояснювало вибір концепції. Дослідниця пропонує звузити коло епістемології, виробивши спеціальну, окрему епістемологію, яка розв'язувала б конкретні питання дослідження, як-от: виокремлення його об'єкта, вироблення методів перевірки достовірності результатів і висновків, систематизацію понять і термінів, висвітлення актуальності досліджуваних проблем тощо. Таке завдання може взяти на себе лінгвометодологія, однак її звужена таким чином епістемологія завжди зумовлюватиметься загальнофілософськими пізнавальними принципами. Не випадково, російський філософ М.В. Наливайко цілком слушно наголошує на тому, що всі рівні методології так чи інакше визначаються філософією [10, с. 56].

У конкретній науці на основі загальнофілософської методології виформовуються дослідницькі принципи та способи аналізу власного об'єкта, що становлять методологію конкретної наукової галузі. Нерідко поняття методології здебільшого в позитивістській традиції звужується лише до сукупності процедур і технік аналізу певної науки, що, на наш погляд, збіднює саме розуміння методів дослідження, які, безперечно, ґрунтуються насамперед на загальних пізнавальних принципах дослідження об'єкта й розумінні його природи. Протягом усього розвитку лінгвістики науковцями було використано різні типи загальнофілософської методології, що визначають семіотичну, когнітивну, функціональну природу мови, взаємну детермінованість її з культурою, соціумом, етносвідомістю, життєдіяльністю етносу. Ці типи здебільшого еклектично поєднувалися в лінгвістичних ученнях певного напрямку, школи, окремих науковців, що було результатом або коригування моделі чи концепції мови самим об'єктом, або непослідовності й суб'єктивізму висунутої теорії.

Дослідники виокремлюють чотири глобальних методології, які поступово склалися у процесі розвитку лінгвістики внаслідок спільності принципових онтологічних і гносеологічних постулатів щодо об'єкта мовознавства:

1) феноменологічну, що ґрунтується на філософії Платона, Аристотеля, схоластики Середньовіччя, монадології Г. Лейбніца, теоріях духу народу І. Гердера та В. фон Гумбольдта, феноменології Г. Гегеля, Е. Гуссерля, М. Гайдеггера, Г. Гадамера та марксистській концепції історичного матеріалізму;

2) позитивістську, до якої тяжіють ті лінгвістичні школи й течії, що спираються на філософські вчення античних матеріалістів, середньовічних номіналістів, емпіриків (Д. Юма, О. Конта, Дж. Мілля), біхевіористів тощо;

3) раціоналістську, що виходить із теорії Р. Декарта, логіцизму, деяких положень І. Канта, індивідуалізму І. Фіхте, екзистенціалізму, естетизму Б. Кроче, аналітичної філософії логічного аналізу мови Р. Карнапа, К. Гемпеля, У. Куайна, Л. Вітгенштейна й ін.;

4) функціональну, підґрунтям якої вважаються деякі ідеї І. Канта, погляди В. Джемса, Ф. Шіллера, Д. Дьюї, К. Поппера, Л.С. Виготського, В. Франкла, М.М. Бахтіна, І. Лакатоса й ін. [9].

У дисертації та монографії „Языковая деятельность” О. В. Лещак подає головні ознаки наведених методологічних типів, розглядає відмінності між ними, приділивши головну увагу функціональній методології. Доведення та спростування цієї концепції, а головне – характеристика історії лінгвістики під кутом зору зміни методологічних орієнтирів та рівня методологічного еклектизму, є першочерговим завданням дослідників, які переймаються проблемами лінгвометодології.

Зазначмо лише те, що специфіка кожної з окреслених методологій у мовознавстві позначається на розгляді проблем мови та свідомості, системності мови, психологічного підґрунтя мовленнєвої діяльності, онтологічної та гносеологічної природи мовного знака, значення та смислу, мовних змін, мови й суспільства, інтерактивної взаємодії у процесі комунікації, синергетичності тощо.

Зважаючи на домінування в сучасних мовознавчих студіях терміна „парадигма”, яким нерідко замінюють методологічну базу лінгвістичних досліджень, треба визначитися з відмінністю цих важливих понять. Наукова парадигма (від гр. *parádeigma* – приклад, зразок) також уживається в кількох значеннях, як-от: 1) спосіб пізнання й усвідомлення світу, що визначає загальні принципи дослідження об’єкта в різних науках; 2) представлення об’єкта науки в ракурсі понятійного апарату та процедур опису й аналізу певної течії, наукової школи (дескриптивістська, генеративна парадигма в мовознавстві); 3) зразок наукових уявлень і дій у певний період або на певній території (європейська, азіатська або західна, східна наукова парадигма; американська, європейська, радянська наукова парадигма і т. ін.).

Поняття парадигми відоме ще з часів античності. Протягом багатьох століть воно використовувалося переважно на позначення зразка словозміни в метамові лінгвістичного опису. Іноді парадигмою називали приклад з історії, що слугував доказом чогось. У 1961 р. американський соціолог Т. Кун у книзі „Структура наукових революцій” висунув концепцію розвитку науки як процесу революційних перетворень, маючи на увазі природничі науки. Ці перетворення полягають у різкій зміні стилів наукового мислення, створенні нових категорійних ієрархій і методик аналізу об’єкта. Дослідник запропонував нове тлумачення терміна „парадигма” з атрибутом „наукова”, зазначивши, що межа наукових знань зумовлюється загальною культурою соціуму, а наукова парадигма є визнаним усіма зразком наукових знань і дій у певний період, у відповідному суспільстві, які дають модель постановки проблем і їхнього вирішення в науковій спільноті [7, с. 31]. Приблизно в такому самому значенні термін „наукова парадигма” застосовується в наукознавстві, філософії, лінгвістиці тощо. У цьому розумінні наукова парадигма зближується з методологією, хоч перша більш тяжіє до сцієнтистського аспекту, а друга – до гносеологічного, тобто парадигма в науці може ґрунтуватися на кількох методологічних типах або допускати їх певний еклектизм.

У лінгвістиці наукова парадигма набуває значення підходу до розгляду мови, сукупності принципів її дослідження, прийнятих у певній мовознавчій спільноті. М. Ф. Алефіренко зазначає, що в сучасній лінгвістиці наукова парадигма – це панівна на кожному етапі історії лінгвістичних учень система поглядів на мову, яка визначає предмет і принципи лінгвістичного дослідження відповідно до культурно-історичного і філософського контексту епохи [1, с. 18]. О. С. Кубрякова виокремила три блоки у складі наукової парадигми: 1) установчий, що визначає засади й передумови її формування; 2) предметно-пізнавальний, що характеризується спільністю підходів до об’єкта науки; 3) процедурний (технічний), який ґрунтується на сукупності методів і методик дослідження об’єкта згідно з установками й підходами [6]. Мовознавці постулюють історію лінгвістики як послідовну зміну домінант (або співіснування, згідно з концепцією швейцарського лінгвіста П. Серіо) трьох або чотирьох головних наукових парадигм [див. 3, 9–25; 5, 41–57; 16, 105–115]:

1) генетичної (порівняльно-історичної), яка набула особливої ваги у мовознавстві XIX ст., керувалася принципами історизму, діяхронічного розгляду мови, почасти – емпіризму, психологізму й аналогійності, була спрямована на дослідження еволюційних змін мов, закономірностей розщеплення прамов, генетичної близькості мов світу тощо;

2) таксономічної (структуралістської), що домінувала в першій половині XX ст. і ґрунтувалася на принципах синхронічності лінгвістичного опису; онтологічного дуалізму інваріантів і варіантів мовних одиниць; системності мови, її рівневої ієрархії, наявності системних відношень на всіх мовних рівнях; опозиційності як визначення диференційного змісту елемента шляхом перевірки його протиставлень іншим елементам у парадигматичному класі або в синтагматичній послідовності, а також мала певні недоліки – була редуccionістською, що виявлялося в обмеженому зосередженні на внутрішній структурі мовної системи без урахування діяльності мовців у конкретних мовних ситуаціях; логіцистичною (застосування реляційної логіки в семантиці й синтаксисі) й реляціоністською (абсолютизація відношень у мовній системі на протигау проблемам зв'язку мови й мислення, мови й суспільства, мови й комунікації, а також постулювання залежності мовного елемента від системи в цілому і його місця відносно інших елементів);

3) прагматичної (комунікативно-функціональної), становлення якої відбулося у другій половині XX ст. і позначилося на переорієнтації лінгвістичних досліджень на аналіз людського чинника в мові, діяльній та телеологічній поведінки мовної системи в комунікативному середовищі (мова стала розглядатися як знаряддя досягнення людиною успіху, оптимізації інтерактивних відношень мовців у комунікативній ситуації, дискурсі).

Прагматична наукова парадигма характеризується сприйняттям об'єкта в його взаємодії із середовищем як діяльності, функціонування системи. Функціоналізм у лінгвістиці забезпечує дослідження мови як діяльній, цілеспрямованого живого організму, представленого численними мовленнєвими продуктами у відповідних актах комунікації.

Філософські корені функціоналізму наявні у працях І. Канта, В. Джемса, Ф. Шіллера, К. Поппера, Л.С. Виготського, С. Рубінштейна, М.М. Бахтіна й ін., хоч ще Аристотель вимагав вивчення об'єктів із двох боків: структурного й функціонального, статичного й динамічного. Зародки функціональної парадигми у лінгвістиці спостерігалися й у положеннях німецького лінгвіста та філософа В. фон Гумбольдта, який головну мету науки про мову вбачав у переході її вивчення від „ергон” до „енергії”, тобто від системних явищ до їхнього функціонування в мовленні, хоч деякі лінгвістичні істориографи ставлять під сумнів подібне тлумачення енергії.

Четверта парадигма лінгвістики – когнітивна – орієнтована на пояснення постійних кореляцій і зв'язків між мовою, мовними продуктами, з одного боку, і структурами знань, операціями мислення та свідомості, з іншого. Означена парадигма характеризується спрямуванням на вивчення мови як засобу отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду.

Когнітивна парадигма будується насамперед на раціоналістській і феноменологічній методологіях. Її становлення припадає на другу половину XX ст., коли у США після другої світової війни було розпочато розробку проблем організації штучного інтелекту. Головними завданнями когнітивної лінгвістики є 1) аналіз природи мовної компетенції людини, її онтогенезу; 2) визначення специфіки категоризації та концептуалізації; 3) опис організації внутрішнього лексикону, вербальної пам'яті людини відповідно до структур репрезентації знань і механізмів пам'яті взагалі; 4) пояснення когнітивної діяльності людини у процесах породження, сприйняття й розуміння мовлення, комунікації; 5) дослідження пізнавальних процесів і ролі природних мов у їхньому здійсненні; 6) установлення співвідношення мовних структур із когнітивними тощо.

Спосіб переходу від однієї парадигми до іншої лінгвісти представляють по-різному: як коливання маятника (П. Б. Паршин), як коловий рух (Д. І. Руденко), як послідовну зміну (З. Я. Тураєва), як рух по спіралі (Ю. С. Степанов), як співіснування за умови домінування однієї чи двох парадигм (О. С. Кубрякова). На наш погляд, найбільш реалістичною є остання точка зору, адже актуальним залишається весь попередній доробок мовознавства, який „переплавляється” (= переглядається, перерозподіляється) з огляду на домінуючу увагу сучасних дослідників мови. Рух по колу чи спіралі передбачає або перманентне повернення до старих пізнавальних настанов або набуття ними нового більш високого статусу, що не відповідає ані еволюції лінгвістичних

концепцій, ані їхнім можливостям. Зміна парадигми означає заперечення настанов і принципів попередньої, що не завжди відбувалося в історії мовознавства (наприклад, при переході від системно-структурної до прагматичної, адже системність залишалася і принципом другої).

Якщо брати до уваги наведені вище мовознавчі парадигми, то поняття „наукова парадигма” взагалі віддаляється від методології і стає, так би мовити, своєрідною „парасолькою”, під якою можуть співіснувати різні методологічні орієнтири.

Сучасний парадигмальний простір лінгвістики представлений співіснуванням двох домінантних парадигм: прагматичної та когнітивної, адже сьогодні увага дослідників насамперед зосереджена на мові як знарядді комунікації та впливу, а також когніції та концептуалізації. Дослідники мови розглядають таке співіснування по-різному, з одного боку, залежно від розуміння функціоналізму як загальної методології чи як методу, з іншого, з огляду на можливість інтеграції під дахом когнітивізму доволі різноманітних течій, напрямів і шкіл когнітивної семантики, граматики, синтаксису тощо. Науковці інтегрують функціональні дослідження до когнітивної парадигми, синтезують їх чи відокремлюють, вважаючи, що ці наукові парадигми мають відмінні підходи до аналізу мови, різняться понятійним апаратом і методиками аналізу.

Синтез означених парадигм зумовлює становлення нової когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми, орієнтованої не лише на способи представлення знань у мові, а й на комунікативну компетенцію мовця й адресата, дискурсивні чинники вибору тієї чи іншої мовної форми маніфестації знань у тексті чи комунікативній ситуації [5].

На початку нового тисячоліття відбувається зміна ставлення лінгвістичної спільноти до співвідношення наукових парадигм: якщо історію XX ст. характеризували як історію перманентного методологічного повстання у формі послідовних теоретичних переворотів [11, с. 19], то XXI ст. може стати часом терпимості до різних стилів лінгвістичного мислення й поєднання їхніх найкращих доробків.

Сьогодні до мовознавчих студій усе активніше проникають принципи синергетики, що постулюють погляд на мову як синергетичну суперсистему, нелінійну, нерівноважну, детерміновану зсередини й ззовні, яка перебуває у стані переходу від хаосу до порядку й далі – до нового порядку через взаємодію деструктивних тенденцій і параметрів самоорганізації цієї суперсистеми. Самоорганізація здійснюється шляхом спільного функціонування елементів і підсистем, які кооперуються задля збереження системи. Система мови є цілісною, еволюційною, а отже, й нестійкою. Такий погляд є якісно новим рівнем системного аналізу об'єкта науки, а в мовознавстві отримує назву лінгвосинергетики, яка має на меті представити мову, мовні продукти у взаємній детермінованості різних суперсистем (культури, етносвідомості, соціуму тощо).

Лінгвосинергетика претендує на створення цілісної концепції мови (семіофізика французького дослідника Р. Тома, розроблена у 60-ті р. р. XX ст. і відзначена прагненням створити нелінійну біонеурофізичну модель мови; школа німецького вченого В. Відгена; концепція зв'язку систем мови, мозку, етносу російських філософів і лінгвістів В. Аршинова, В. М. Базильова, І. О. Германа, В. О. Пищальникової, синергетична теорія тексту Г. Г. Москальчук, синергійна концепція слова М. Ф. Алефіренка й ін., синергетичні теорії українських дослідників Л. С. Піхтовникової (синергетична природа тексту байок і дискурсу), О. В. Тарасової (будова функціонального поля темпоральності), О. О. Семенець (синергетичність мови поезії) тощо).

Підґрунтям лінгвосинергетичних ідей можна вважати положення щодо мови ергон й енергеї В. фон Гумбольдта, розробки синкретичних явищ у мовній системі І. О. Бодуеном де Куртене, положення про хаотичність актуалізованої мови С. М. Булгакова, концепції асиметричності й умовності мовного знака Ф. де Соссюра, С. Й. Карцевського, В. Скалічки, теорію діалогічності тексту М. М. Бахтіна, сучасні розробки мовленнєзнавства й дискурсології тощо.

Термін „синергетика” уведений німецьким фізиком Г. Хакеном (Штутгартська школа) при описі лазерного випромінювання. У подальшому він спроектував спостереження за самоорганізацією макроскопічних структур на природні й соціальні системи, акцентуючи увагу на організаційній ролі внутрішніх системних процесів, які протистоять руйнівному для системи впливу зовнішнього середовища. Мову він називав одним із параметрів порядку в системі „людина – суспільство”, виходячи з конвенційної природи мовних знаків [22]. Близька ідеям Г. Хакена концепція дисипативних структур, розроблена російським дослідником І. Пригожиным (Брюссельська школа), який аналізує творення впорядкованих структур із хаосу з огляду на дисипацію – розсіювання надмірної речовини, енергії, інформації із системи до зовнішнього

середовища. Дисипативні структури виникають у процесі самоорганізації системи шляхом кооперативної взаємодії елементів і сприяють переведенню її на якісно новий рівень організації [13]. Як зазначає О.М. Князева, синергетика спрямована на відкриття універсальних законів еволюції та самоорганізації, на широке застосування моделей, розроблених у її межах [4, с. 99].

Зміна напрямів мовознавства приводить до перегляду базових моделей-метафор, які характеризують той чи інший погляд на мову. Американський дослідник Т. Виноград простежує таку зміну метафор: прескриптивне мовознавство вподібнює мову до юридичного закону, компаративістика оперує концептуальною сферою біології, структуралізм описує мову як систему хімічних елементів, генеративізм пов'язує мову з математичними операціями, когнітивізм – із комп'ютером [24]. Сучасний синергетичний погляд на мову вподібнює її до кінематографа, що відповідає „нелінійному, всеосяжному, енергетичному логосу, який спостерігається в кожному фрагменті існування людини” [2, с. 12–13], або людському організму, взаємно детермінованому різними внутрішніми й зовнішніми чинниками [14].

Лінгвісти пов'язують наукові парадигми мовознавства з філософським аспектом розгляду його предмета. Ю.С. Степанов називав це стилем мислення, який створює пріоритет того чи іншого параметра мови: згідно з концепцією Ч. Морріса, семантикою, синтактикою, прагматикою [15, с. 35]. Дж. Лакофф протиставляє об'єктивістській парадигмі вивчення мови, яка ґрунтується на принципі структурації дійсності за жорсткими класифікаційними моделями, і когнітивістській парадигмі, що представляє розум людини як обчислювальний механізм, експеріенталістську (досвідну), яка керується евристичною природою людини, обстоє специфіку категоризації її досвіду в мові, відображення в мові й мовленні не лише логічного, а й образного та парадоксального мислення носіїв мови тощо [23]. В.Н. Постовалова наголошує на формуванні, особливо в російському мовознавстві, теоантропологічної наукової парадигми, яка характеризується прагненням до ідеалу цілісного всединого знання й дослідженням мови під кутом зору такого знання [12]. Витоками цієї парадигми є релігійно-філософська концепція П. Флоренського, С. М. Булгакова, О. Ф. Лосєва.

Важливим поняттям лінгвометодології є епістема (від гр. *epistēmē* – пізнання). Поняття було введене М. Фуко у 60-ті р.р. XX ст. на позначення погляду на співвідношення слів і речей у свідомості певного угруповання у процесі еволюції науки. Сьогодні поняття розширило свій зміст і використовується зі значенням головного принципу сприйняття світу та внутрішнього рефлексивного досвіду людини. Іноді епістему ототожнюють із парадигмою, підмінивши останню одним із головних принципів дослідження мови (приміром, антропоцентрична парадигма з огляду на принцип антропоцентризму, декларований багатьма лінгвістичними школами й напрямками, або постмодерністська парадигма зважаючи на принцип децентрованості суб'єкта у критичному дискурс-аналізі [17]). І. Б. Штерн наголошує, що епістема як „світосприймальна домінанта є специфічною для кожного історичного періоду; вона формує певну методологію наукового, зокрема, гуманітарного дослідження” [21, с. 124]. Однак світосприймальні домінанти нерідко співіснують у певні історичні періоди, тому положення про їхню послідовну хронологічну зміну є недостатньо обґрунтованим і потребує доведення.

Обсяг статті не дає змоги детально проаналізувати чимало важливих лінгвометодологічних проблем, тому варто задекларувати головні завдання цієї галузі. Завданнями сучасної лінгвометодології, що визначають її *перспективи*, є 1) розгляд еволюції методологічного простору лінгвістики починаючи з часів античності; 2) з'ясування співвідношення методології, парадигми, епістери; 3) вияв у наукових мовознавчих парадигмах і школах світосприймальних домінант, специфіки оцінок пізнавальної природи людської свідомості, її взаємодії зі світом дійсності; 4) розробка предмета й об'єкта мовознавчих досліджень; 5) обґрунтування зв'язку пізнавальної здатності людини з мовою й мовленням, процесами комунікації; 6) вияв напрямів взаємної детермінованості мови, свідомості її носіїв, соціуму, культури, комунікації; 7) інвентаризація й систематизація дослідницьких принципів у різних епістемах; 8) упорядкування лінгвістичних методів у розрізі наявних у лінгвістиці епістем; 9) розробка способів оцінки достовірності отриманих результатів лінгвістичного пошуку; 10) оцінка сукупності проблем мовознавства, які потребують розв'язання; 11) вияв причин методологічного еkleктизму лінгвістичних теорій і шкіл; 12) пошук виходу зі станів методологічної кризи в лінгвістиці тощо.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке. – М.: Флинта, Наука, 2005. – 416 с.
2. Бардина Н. В. Методологические проблемы моделирования „языкового кинематографа” // Мова і культура. – Вип. 5. – Том II. – Ч. 2. – К.: Видавничий Дім Дм. Бураго, 2002. – С. 5–14.
3. Березин Ф. М. О парадигмах в истории языкознания XX в. // Лингвистические исследования в конце XX века: Сб обзоров. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – С. 9–25.
4. Князева Е. Н. Саморефлексивная синергетика // Вопросы философии. – 2001. – № 10. – С. 99–113.
5. Кубрякова Е. С. Язык и знание. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
6. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигматического анализа) // Язык и наука конца XX века. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 114–238.
7. Кун Т. Структура научных революций. – М.: Прогресс, 1977. – 288 с.
8. Лещак О. В. Очерки по функциональному прагматизму: Методология – онтология – эпистемология. Тернополь-Кельце: Підручники та посібники, 2002. – 255 с.
9. Лещак О. В. Языковая деятельность. Основы функциональной методологии лингвистики. – Тернополь: Підручники та посібники, 1996. – 445 с.
10. Наливайко Н. В. Гносеологические и методологические основы научной деятельности. – Новосибирск: Наука, 1990. – 304 с.
11. Паршин П. Б. Теоретические перевороты и методологический мятеж в лингвистике XX века // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 19–43.
12. Постовалова В. И. Наука о языке в свете идеала цельного знания // Язык и наука конца XX века. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 342–420.
13. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
15. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности // Язык и наука конца XX века. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 35–73.
16. Тураева З. Я. Лингвистика текста и категория модальности // Вопросы языкознания. – 1994. – № 3. – С. 105–115.
17. Филлипс Л., Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод. – Харьков: Гуманитарный центр, 2004. – 336 с.
18. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.
19. Фрумкина Р. М. „Теории среднего уровня” в современной лингвистике // Вопросы языкознания. – 1996. – №2. – С. 55–67.
20. Фрумкина Р. М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? // Язык и наука конца XX века. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 74–113.
21. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник. – К.: АртЕк, 1998. – 336 с.
22. Haken H. Synergetics as a Tool for Conceptualization of Cognition and Behavior – How Far Can We Go? / Eds. Haken H., Stadler M. – Berlin, 1990. – P. 2–31.
23. Lakoff G. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / M. Johnson. – N.Y.: Basic Book, 1999. – 624 p.
24. Winograd T. Language as a cognitive process. V. 1. Syntax. – Addison-Wesley P.C., 1983.

Olena Selivanova

THEORETICAL BASES OF MODERN LINGUISTIC METHODOLOGY

This article focuses on the bases of modern linguistic methodology, in particular, the difference of methodology and scientific paradigm turns out, a subject matter, object, and all tasks of this linguistic discipline are determined. Description of four base paradigms is given in history of linguistics.